

Η Γκόλφω Μαγγίνη επιχειρεί να ανοίξει έναν δρόμο κατανόησης και αντιμετώπισης της κρίσης παράλληλο προς αυτόν που ακολούθησε η φαινομενολογική προσέγγιση του Husserl στην ευρωπαϊκή κρίση της δικής του εποχής ('30).

Στο πρώτο μέρος του άρθρου της, η Μαγγίνη παρουσιάζει τους βασικούς όρους αυτής της προσέγγισης: απέναντι στη θεωρητική απαισιοδοξία της εποχής του, ο Husserl αισιοδοξεί γιατί σκέφτεται το πρόβλημα της ευρωπαϊκής κρίσης ως μία στιγμή εκφυλισμού του επιστημονικού ορθολογισμού, η οποία μπορεί να υπερβεί στο πλαίσιο της ευρύτερης (από το γεωγραφικό της όριο) και αυθεντικής (ως προς την πνευματική της μορφή [*geistige Gestalt*]) Ευρώπης. Τις αναγκαίες εξηγήσεις διευκολύνει το παρενθετικό δεύτερο μέρος που, μεταξύ άλλων, υποσημειώνει ότι, για τον Husserl, η κρίση δεν ενσκήπτει ως εξωτερικό κακό, ούτε παράγεται ως υποπροϊόν του ευρωπαϊκού κόσμου-της-ζωής (*Lebenswelt*), αλλά αποτελεί συστατικό στοιχείο της πνευματικότητάς του.

Με αυτήν τη διευκρίνιση υπ' όψιν, η Μαγγίνη μάς καλεί, στο τρίτο μέρος, να σκεφτούμε την πρόταση του Husserl για έξοδο από την κρίση όχι τόσο σύμφωνα με την κυρίαρχη ερμηνεία για μία επιστημολογική *επανάδρυση* του ευρωπαϊκού πνεύματος, αλλά σύμφωνα με την ηθική ευθύνη, το καθήκον (*Aufgabe*) που έχει ο Ευρωπαίος να ανταποκριθεί στο εγγενές του τέλος, δηλαδή στον σκοπό της μέγιστης δυνατής ανάπτυξης του λόγου (με τη σημασία που αυτός είχε στη αρχαιοελληνική του εκδοχή). Υπό αυτήν την έννοια, αποτελεί η κρίση συγκροτητικό στοιχείο του ευρωπαϊκού πνεύματος: αφενός θίγει τον ιδρυτικό του λόγο, δηλαδή τον καθολικό/επιστημονικό λόγο· και αφετέρου επαναφέρει στη σκέψη τον τελεολογικό ορίζοντα της ιδεατής Ευρώπης ως όρο υπέρβασης της ιστορικής της παρακμής.

Στο τέταρτο και τελευταίο μέρος, η συγγραφέας προσεγγίζει τη σύγχρονη της κρίση επικαλούμενη δύο σημεία από τις αντίστοιχες φαινομενολογικές αναλύσεις του Husserl: (1) αν η κρίση της εποχής μας προκλήθηκε από την έκπτωση του ορθού λόγου σε μία αποκομμένη από τον κόσμο-της-ζωής τεχνοκρατική και τεκνο-επιστημονική εκδοχή, τότε η επίλυση της κρίσης δεν μπορεί να αναζητηθεί στο είδος του λόγου που τη δημιούργησε, αλλά στην αποδοχή της ηθικής υποχρέωσης για την πολύπλευρη ανάπτυξη των άπειρων δυνατοτήτων του λόγου της Ευρώπης (με την ειδική σημασία που όπως είδαμε του επιφυλάσσει ο φιλόσοφος). (2) Η χουσερλιανή διάκριση ανάμεσα στον ιστορικό/πραγματολογικό προσδιορισμό της Ευρώπης, από τη μία, και τον πνευματικό-τελεολογικό προσδιορισμό της, από την άλλη, προσφέρει ένα γόνιμο δίπολο για την εξέταση της κρίσης στην Ευρώπη υπό το πρίσμα των διεργασιών της παγκοσμιοποίησης.

Τέλος, σύντομη μνεία θα ήθελα να κάνω στο μικρό άρθρο του Βασίλη Πασχάλη σχετικά με το πώς αρθρώνεται ο λόγος του χιούμορ, και τη σημασία που αυτό αποκτά στο πλαίσιο της κοινωνικής κρίσης και κριτικής.

Στο πρώτο μισό του άρθρου του, ο Πασχάλης ανιχνεύει ιστορικά και παρουσιάζει κατατοπιστικά τις δύο βασικές εξηγήσεις του χιούμορ. Από τη μία, χιουμοριστικό είναι αυτό που γελοιοποιεί, που σκώπτει και υποβιβάζει χάριν της ανωτερότητας του φορέα του· και, από την άλλη, αυτό που γελοιοποιεί (ή, σπανιότερα και υπαινικτικότερα, επαινεί), ματαιώνοντας απρόσμενα είτε την προσδοκία της συνήθους, φυσιολογικής εξέλιξης μίας κατάστασης, είτε την προσδοκία αναπαράστασης ενός ορισμένου περιεχομένου υπό συγκεκριμένες μορφές. Οι θεωρίες αυτές, με τα προσωνύμιά τους, της *υπεροχής* (*superiority*) και του *ασυμβιβαστου* (*incongruity*) δεν είναι, σύμφωνα με τον Πασχάλη, απαραίτητα ενάντιες, αλλά μπορούν να συμβιβαστούν

– όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην περίπτωση της πολιτικής καρικατούρας.

Στο δεύτερο μέρος του άρθρου του, σταχυολογούνται περιπτώσεις αυτής της μορφής χιούμορ, οι οποίες αντλούνται από την ενασχόληση του ευρωπαϊκού και του διεθνούς Τύπου με την ελληνική κρίση. Σκοπός αυτής της μικρής συλλογής είναι να δείξει ότι η χιουμοριστική καρικατούρα μπορεί να συνθέσει τις δύο προαναφερθείσες διαστάσεις του χιούμορ, καθώς στις εικονοποιήσεις της συναντά κανείς τόσο τη γελοιοποίηση εκείνου που κρίνεται ευτελής (χωρίς απαραίτητα αυτή η κρίση να εκκινεί από την αρχή της ανωτερότητας του σκώπτη – όπως θέλει η αυστηρή θεωρία της υπεροχής) όσο και τη ματαίωση της αναμενόμενης αναπαράστασης ή εξέλιξης, ήδη μέσα από τη μεταγραφή γνωστών πολιτικών ιδεών και ιδεολογιών σε *εικόνα* – δηλαδή σε ένα είδος εκφοράς διαφορετικό από αυτό του μάλλον αναμενόμενου θεωρητικού επιχειρήματος και του αφηρημένου λόγου.

Χωρίς να δοκιμάζει να αξιολογήσει τα παραδείγματα αυτών των εικονοποιήσεων, ο Πασχάλης καταγράφει όρους με τους οποίους η αξιολόγηση γίνεται δυνατή: παρηγοριά, εποικοδομητική κριτική· υστερία, ρατσισμός και αυταρχισμός.

BIKY ΙΑΚΩΒΟΥ

Για το βιβλίο: Τζέφφρυ Μπέννινγκτον, Ζακ Ντερριντά, *Ντερριντά*, μτφρ.-επιμ.-προλ. Απόστολος Λαμπρόπουλος, Ευτύχης Πυροβολάκης, Νήσος, Αθήνα 2019, 459 σ.¹

Δεν είναι σύνηθες στα βιβλία να βρίσκεται το ίδιο όνομα σε δύο θέσεις, του συγγραφέα και του τίτλου. Η αλλοκοτιά αυτή εντείνεται αν εστιάσει κανείς στη φωτογραφία που κοσμεί το καλοφτιαγμένο εξώφυλλο του *Ντερριντά*: καθισμένος σε ένα γραφείο με τα χέρια πάνω σε ένα πληκτρολόγιο, ο ασπρομάλλης φιλόσοφος μοιάζει με μαθητούδι, το βλέμμα του οποίου το κατευθύνει, δείχνοντάς προς κάτι που δεν φαίνεται (αν και εικά-

Η Βίκυ Ιακώβου διδάσκει Πολιτική Φιλοσοφία στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

ζουμε ότι πρόκειται για την οθόνη του υπολογιστή), ένας νεαρός που στέκεται όρθιος, ελαφρώς σκυμμένος, από πίσω του.² Με την ανάγνωση του βιβλίου κάποιοι από τους πρώτους συνειρμούς που προκαλεί αυτή η εικόνα αναιρούνται. Εντούτοις δεν αναιρείται και το γεγονός ότι η φωτογραφία ανακοινώνει, με πολύ εύστοχο τρόπο, κάτι από το περιεχόμενο και τον ιδιαίτερο τρόπο παραγωγής του *Ντερριντά*: ότι τα δύο κείμενα που το απαρτίζουν, υφολογικά εντελώς διαφορετικά μεταξύ τους, υπάρχουν το ένα χάρη στο άλλο, ότι είναι το προϊόν μιας παράδοξης συμφωνίας ανάμεσα στον Τζέφφρυ Μπέννινγκτον, εξαιρετικό γνώστη του ντερριντιανού έργου, και στον ίδιο τον Ζακ Ντερριντά. Η συμφωνία προέβλεπε ότι ο πρώτος θα έγραφε ένα κείμενο που θα πρόσφερε μια συστηματική, συνεπώς οιοει εξαντλητική, παρουσίαση της σκέψης του δεύτερου, κι έπειτα ο δεύτερος θα έγραφε ένα κείμενο που θα συνιστούσε απόδειξη της, μερικής έστω, αποτυχίας του πρώτου. Επίσης, στη συμφωνία αυτή, οι δυνατότητες που προσφέρουν οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές αλλά και οι περιορισμοί που θέτουν παίζουν ιδιαίτερο, ίσως και καθοριστικό ρόλο: ενώ ο Μπέννινγκτον αντλεί την «οδηγητική ιδέα της παρουσίασης [...] από την επιστήμη των υπολογιστών», αποσκοπώντας στη δημιουργία ενός διαδραστικού λογισμικού που «θα ήταν καταρχήν προσιτό σε κάθε χρήστη» (σ. 13), ο Ντερριντά δεσμεύεται από το λογισμικό επεξεργασίας κειμένου, το οποίο του θέτει όρια ως προς την έκταση των παραγράφων που μπορεί να γράψει – «ούτε ένα στοιχείο μετά την προειδοποίηση: εντολή αντί εντολής», όπως διαβάζουμε κάτω από μια φωτογραφία της οθόνης ενός υπολογιστή όπου εμφανίζεται η προειδοποίηση «Αυτή η εντολή θα δημιουργήσει μια υπέρ το δέον εκτενή παράγραφο» (σ. 73).

Το ότι η υπογεγραμμένη από τον Ντερριντά *Περιομολόγηση* έρχεται μετά την υπογεγραμμένη από τον Μπέννινγκτον *Ντερρινταβάση* υποδηλώνεται και από το στίσημο του βιβλίου, όπου καταλαμβάνει τη θέση των υποσημειώσεων, με τη διαφορά ότι, ενώ οι υποσημειώσεις συνήθως λειτουργούν υποστηρικτικά ως προς το κυρίως κείμενο, η *Περιομολόγηση* αποβλέπει στο να αποσταθεροποιήσει την *Ντερρινταβάση*. Ωστόσο αυτό δεν συνεπάγεται πως έχουμε εδώ μια αντιστροφή της σχέσης μεταξύ κυρίως κειμένου και υποσημείωσης. Θα ήταν, με άλλα λόγια, άστοχο να θεωρήσουμε ότι το κυρίως κείμενο είναι του Ντερριντά, ενώ του Μπέννινγκτον δεν είναι, εντέλει, παρά κάτι το οποίο, οριακά, θα μπορούσαμε και να μη διαβάσουμε. Γι' αυτό και οι αναγνώστες δεν γίνεται να παρακάμψουμε την *Ντερρινταβάση*, μολοντί ίσως μπορούμε σε έναν τέτοιο πειρασμό.

Η *Ντερρινταβάση* είναι ένα αυστηρό θεωρητικό κείμενο, που τηρεί όλους ή σχεδόν όλους τους κανόνες της ακαδημαϊκής γραφής: δομείται σε 31 κεφάλαια, σαν λήμματα, τα οποία όμως δεν ακολουθούν αλφαβητική αλλά θεματική σειρά, ξεκινώντας από το ερώτημα εάν ο Ντερριντά είναι σύγχρονος (ο τίτλος της σειράς στην οποία εκδόθηκε το βιβλίο ήταν «Οι σύγχρονοι») και φτάνοντας στην «Αποστολή» έχοντας περάσει, μεταξύ άλλων, από το σημείο, τη γραφή, τον Χούσσερλ, τη *différance*, το ασυνείδητο, την υπογραφή, την πολιτική, τον Εβραίο. Ο Μπέννινγκτον επιχειρεί και, απ' όσο μπορώ να κρίνω, καταφέρνει να εκθέσει τα προβλήματα με τα οποία αναμετρείται ο Ντερριντά, από την αρχή της φιλοσοφικής του διαδρομής, τη δεκαετία του 1960, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 (το βιβλίο εκδόθηκε στα γαλλικά το 1991): ανασυστίνει με λεπτομερείς και πιστοποιητικές αναλύσεις τον τρόπο με το οποίο ο Ντερριντά περνά από το ένα πρόβλημα στο άλλο κι έτσι αναδεικνύει τη συνοχή του εγχειρήματός του, διαλύοντας παράλληλα διάφορους από τους μύθους που το περιβάλλουν. Δεν ξέρω αν μπορεί να χαρακτη-

ριστεί κείμενο εισαγωγικό, όμως δεν αμφιβάλλω καθόλου ότι, όπως υποστηρίζει ο Ευτύχης Πυροβολάκης, οι αναλύσεις του Μπέννινγκτον μπορούν να φανούν «εξαιρετικά κρίσιμες και να συνδράμουν ερμηνευτικά στη διασάφηση» πολλών ντερριντιανών μοτίβων και θεμάτων (σ. 22), ακόμη κι εκείνων (όπως η συγχώρηση, η φιλοξενία, η δημοκρατία, η κυριαρχία ή η δικαιοσύνη) που εντάσσονται σαφέστερα στις περιοχές του ηθικού και του πολιτικού στοχασμού και εμφανίζονται ή αναπτύσσονται διεξοδικά από τη δεκαετία του 1990 κι έπειτα.

Καθώς δεν είμαι ειδική στον Ντερριντά, δεν θα επεκταθώ στη *Ντερρινταβάση*, διότι κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε μια ανάλυση με του Μπέννινγκτον εντρύφηση στη σκέψη του Ντερριντά. Θα αναφερθώ, με τρόπο αποσπασματικό και μεροληπτικό, στο τι κάνει ο Ντερριντά στην *Περιομολόγηση* – «ένα συμβάν στη συγγραφική πορεία του» κατά τον Μπέννινγκτον (σ. 16) – και σε ορισμένες μόνο από τις θεματικές που αναπτύσσονται σε αυτό το κείμενο για το οποίο ο Μπέννινγκτον ομολογεί πως όταν το πρωτοδιάβασε «ειλικρινά ένιωσα[ε] ότι δεν κατάλαβα[ε] απολύτως τίποτε» (σ. 16) – ομολογία, η ανάγνωση της οποίας με βοήθησε να ξεπεράσω μέρος της αμηχανίας μου ενόψει της συγγραφής του παρόντος κειμένου.

Στον «Πρόλογο» που συνοψογράφουν ο Μπέννινγκτον και ο Ντερριντά, διαβάζουμε ότι ο πρώτος «θεώρησε καλό να μη χρησιμοποιήσει παραθέματα» (σ. 13). Ο πενήνταεπεννιάχρονος Ντερριντά απαντά σε αυτή την «αυστηρή περιομολόγηση» (§5, σ. 67), όπως χαρακτηρίζει την επιλογή του Μπέννινγκτον, αποδίδοντάς της έτσι μια κάποια βία και δηλώνοντας ότι δεν επρόκειτο για μια από κοινού ειλημμένη απόφαση,³ με 59 περιόδους-περιφράσεις, γραμμένες όχι μόνο στο παρόν – ενώ τους δεκαέξι περίπου μήνες κατά τη διάρκεια των οποίων γράφεται η *Περιομολόγηση* – αλλά και στο παρελθόν. Από τη 14η παράγραφο κι έπειτα, εισάγει παραθέματα τα οποία αντιγράφει από ένα άγνωστο στον Μπέννινγκτον γραπτό του, ένα μυστικό corpus, θα μπορούσαμε να πούμε, στο οποίο ο «αλλόγλωσσος αγγλόφωνος ειδήμονας», σύμφωνα με την εύστοχη έκφραση του Απόστολου Λαμπρόπουλου (σ. 23), δεν είχε (ακόμη) πρόσβαση κι έτσι δεν μπορούσε να το ενσωματώσει στο λογισμικό του: μια σειρά από σημειώσεις σχετικά με την περιομολόγηση που δεν είχαν πάρει ούτε ποτέ πήραν τη μορφή βιβλίου.⁴ Παραθέτει επίσης στα λατινικά πολλά αποσπάσματα από ένα άλλο, αυτήν τη φορά πολύ γνωστό γραπτό, τις *Εξομολογήσεις* του αγίου Αυγουστίνου, του αΑ, όπως γράφεται στα ελληνικά από ένα σημείο κι έπειτα⁵ – τα κεφάλαια της *Ντερρινταβάσης* για το κύριο όνομα, για τον χρόνο και την περατότητα και για την υπογραφή φωτίζουν το τι διακυβεύεται σε αυτή την κίνηση της γραφής, αντιγραφής, παράθεσης.

Αν είχαν γίνει βιβλίο, οι σημειώσεις που προανέφερα πιθανότατα θα τιτλοφορούνταν «βιβλίο του Ηλία» (§52, σ. 311) ή «βιβλίο της “περιομολόγησης”» το οποίο, γράφει ο Ντερριντά, «ονειρεύομαι μετά τον θάνατο του πατέρα μου (1970) και τα σχετικά γεγονότα που ακολούθησαν» (§19, σ. 138-139). Όμως η *Περιομολόγηση* γράφεται προς δημοσίευση ενόψει του θανάτου της μητέρας του. Μάλιστα, όπως διαβάζουμε στην §29, στις 2 Δεκεμβρίου 1988, δηλαδή τον ακριβώς προηγούμενο μήνα της τυπικής, τουλάχιστον, έναρξης της συγγραφής της, ο Ντερριντά νόμισε «πως η μητέρα [...] είχε πεθάνει πέφτοντας» (σ. 190). Λαμβάνοντας υπόψη τον ισχυρισμό του Μπέννινγκτον σύμφωνα με τον οποίο το «Βιογραφικό σημείωμα» του Ντερριντά που προτείνεται στο τέλος του βιβλίου είναι «αμφισβητήσιμο [...], ταιριάζει μόνο σε αυτό το βιβλίο. Για ένα άλλο βιβλίο η “ζωή” του Ζ. Ντ. θα ήταν, εντέλει, τελείως διαφορετική, θα οδηγούσε σε μια εντελώς διαφορετική παρουσίαση» (σ. 356), η αναγνώστριά

δεν μπορεί να μη θέσει το ερώτημα πώς θα ήταν ένα «αυτοβιο-θνατοετορογραφικό οрус» (§40, σ. 252) του Ντερριντά που θα γραφόταν σε μια κούρσα με τη ζωή του πατέρα.

Οι δύο αυτές μορφές, του Μπέννινγκτον και της μητέρας, συχνά τοποθετούνται στην ίδια θέση απέναντι στον Ντερριντά, παρά το ότι –ή ίσως ακριβώς επειδή– ο Τζέφφρυ Μπέννινγκτον μάλλον είχε διαβάσει τα πάντα του Ντερριντά, ενώ η Ζωρζέτ Σουλτάνα Εσθήρ Ντερριντά «μαζί με δισεκατομμύρια άλλους θα αγνοεί για πάντα όλα αυτά που γράφω, καθώς δεν μπόρεσε, όσο ζει, να θελήσει να διαβάσει την παραμικρή φράση» (§44, σ. 271), όπως γράφει ο γιος, όχι δίκως κάποια θλίψη. Όπως η μητέρα, ο Τζέφφρυ «αποσιωπά το όνομα» του Ζακ (§5, σ. 66), η αμνησία του «μοιάζει με την αμνησία της μητέρας» (§6, σ. 72), ενώ υπάρχει κάτι που «ούτε η Ζ. ούτε ο Τζ., ούτε η μία ούτε ο άλλος, δεν θα το ακούσουν ίσως ποτέ» (§33, σ. 211). Ο Τζέφφρυ «έχει πάντα δίκιο, όπως ο Θεός φυσικά» (§42, σ. 261), η μητέρα είναι «αυτή που διατρέχει τα πάντα» (§14, σ. 115) κι έτσι «η μορφή της απόλυτης γνώσης για την οποία καμιά ομολογία δεν προκαλεί έκπληξη» μπορεί να αποκληθεί «θεολογισμική ή μητρική» (§9, σ. 86). Και ενώ η επιλογή του Μπέννινγκτον να παρακάμψει τα παραθέματα χαρακτηρίζεται, όπως προανέφερα, μια «αυστηρή περιτομή», από την άλλη, ο Ντερριντά θυμάται και θυμίζει εκείνες «τις θεωρίες σύμφωνα με τις οποίες η περιτομή [...] θεσπίζεται από τη μητέρα, για εκείνη, η σκληρότητα της περιτομής οφείλεται βασικά σε εκείνη, και κάποτε και η ίδια η πράξη που αποκόπτει αυτό το είδος του δακτυλίου» (§13, σ. 109). Εξού και το ότι το θεολογισμικό ονομάζεται και γεωλογισμικό, *Geologiciel*, δηλαδή το λογισμικό του Τζέφφρυ και της Ζωρζέτ, το όνομα της οποίας ξεκινά, όπως επισημαίνει ο Ντερριντά σε μια συνέντευξη, με τα ίδια τρία γράμματα όπως του Τζέφφρυ – Geo–, κάτι που συνεπάγεται και μια ηχητική ομοιότητα.⁶

«Οι Εβραίοι αγνοούν την εξομολόγηση», σημειώνει ο Ντερριντά (§36, σ. 226). Ωστόσο συμπλέκει την εβραϊκή περιτομή με τη χριστιανική εξομολόγηση σε αυτή την *Περιομολόγηση*, από την οποία ούτε η μία ούτε η άλλη δεν βγαίνουν αλώβητες –η πολύ εύστοχη ελληνική απόδοση της γαλλικής *Circonfession* προκαλεί εξάλλου διόλου άσχετους με την ντερριντιανή προβληματική συνειρμούς σχετικά με το περιττό: περιττή αλλά αναγκαία εξομολόγηση που γίνεται με έναυσμα και γύρω από ένα θεωρούμενο ως περιττό κομμάτι δέρματος για το οποίο κάποιος μιλά, ανά στιγμές τουλάχιστον, σαν να είναι ότι πιο πολύτιμο είχε – ή ήταν. Η ντερριντιανή εξομολόγηση εκθέτει και περιπλέκει το παράδοξο της εξομολόγησης έτσι όπως το διατυπώνει ο Αυγουστίνος –«εξομολογούμαστε στον Θεό, ενώ γνωρίζει»– που ενώ ακυρώνει το νόημα της εξομολόγησης ως κοινοποίησης μιας προϋπάρχουσας κρυφής, ανείπωτης ακόμη αλήθειας, συνάμα προσπαθεί «να καταφέρει να συμβεί κάτι στον Θεό, και μάλιστα να του συμβεί *κάποιος* που να μετασχηματίζει την επιστήμη του Θεού σε μια στομφώδη άγνοια» (§3, σ. 56) – εδώ, στη θέση του Θεού μπορεί κανείς να βάλει και το όνομα του Μπέννινγκτον. Ομοίως η περιτομή, της οποίας το καθεστώς όχι μόνο ως τελετής αλλά και ως οδυνηρής και αιματηρής εκτομής στο σώμα ενός βρέφους οκτώ ημερών ο Ντερριντά δεν παύει να τονίζει, είναι και δεν είναι δική του: είναι δική του καθότι ξέρει «ότι έλαβε χώρα» (§2, σ. 52), «ότι έλαβε χώρα, μία και μόνη φορά, [τ]ου την έχουν περιγράψει» (§11, σ. 100), βλέπει το αποτέλεσμα της πάνω στο σώμα του· δεν είναι δική του εφόσον πρόκειται για μια «πληγή που δεν είδα ποτέ, που δεν την είδα ποτέ με τα μάτια μου» (§13, σ. 108), «ήμουν και παραμένω τυφλός ως προς εκείνο το αίμα» (§21, σ. 150). Η ανάμνησή της είναι για τον ίδιο αδύνατη. Θυμάται όμως την περιτομή ενός άλλου, του μικρότε-

ρου αδελφού «Νορμπέρ Πινάς, που πέθανε στα δυο του χρόνια όταν εγώ ήμουν δέκα, το 1940, χωρίς την παραμικρή εικόνα της περιτομής του» (§10, σ. 93) –«Δυστυχώς όποιος ισχυρίζεται ότι είναι σύγχρονος του εαυτού του», γράφει ο Μπέννινγκτον στο πρώτο κεφάλαιο (σ. 48).

Αν η περιτομή, σημάδι της συμφωνίας με τον Θεό, σηματοδοτεί την ένταξη στην κοινότητα, αν «αυτός που δεν έχει περιτμηθεί παραμένει “αποκομμένος” από την κοινότητά του» (§58, σ. 343), αυτό δεν συνεπάγεται πως ο περιτμημένος που είναι ο Ντερριντά είναι απολύτως ενταγμένος στην κοινότητα. «Ο τελευταίος των Εβραίων» (§36, σ. 229), «μικρό[ς] μαύρο[ς] και πολύ άραβα[ς] εβραίο[ς]» (§11, σ. 99), «ένα είδος κρυπτοεβραίου της καθολικής γαλλικής κουλτούρας» που έχει «και το χριστιανικό [του] σώμα» (§33, σ. 211) (χριστιανικό σώμα το οποίο δηλώνουν και τα παραθέματα από τον Αυγουστίνου), αυτοί είναι κάποιιοι από τους αυτοχαρακτηρισμούς που επιλέγει – τουλάχιστον σε τούτο το κείμενο. Ωστόσο δεν είναι μόνο αυτή η πολλαπλότητα των ταυτίσεων και ταυτοποιήσεων που υποδηλώνει ότι «όπου και να πάει είναι εκτοπισμένος και “νεοαφικθείς”, [...] του είναι αδύνατον να ζήσει με τρόπο απλό ή φυσικό το ανήκειν του σε ένα δεδομένο πολιτισμικό συγκείμενο» [ότι] είναι συνάμα μέσα και έξω», για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του Γερμιγιάρχου Γιόβελ σχετικά με την εμπειρία του κρυπτοεβραίου, του Μαράνου.⁷ Ο Ντερριντά επιμένει στην ενδιάμεση ή, ίσως ορθότερα, στη (χωρικά, γλωσσικά, πολιτισμικά, πολιτικά) μεθοριακή θέση της εβραϊκής κοινότητας της Αλγερίας, στην περίπλοκη σχέση τόσο με την αραβική κοινότητα όσο και με τη μητρόπολη, τη Γαλλία, και την κουλτούρα της. Υπογραμμίζει μια σειρά από καθοριστικές ενσωματώσεις και ακόμη πιο καθοριστικούς για τον ίδιο αποκλεισμούς: το διάταγμα του Κρεμιέ του 1870, που παραχωρούσε τη γαλλική υπηκοότητα στους Εβραίους της Αλγερίας, την αφαίρεση της υπηκοότητας και την αποβολή από το γαλλικό σχολείο που έγιναν το 1942 «χωρίς την παρέμβαση κανενός ναζι» (§54, σ. 324) αλλά και το σκασιαρχείο του από το εβραϊκό σχολείο. Επίσης, πολλές φορές, σημειώνει πως οι Εβραίοι της Αλγερίας προτιμούσαν τις χριστιανικές από τις εβραϊκές ονομασίες, αποκαλώντας την «περιτομή» «βάπτισμα», και το «μπαρ-μιτσβά» «κοινωνία», κάτι που είχε ως «αποτέλεσμα να απαλύνονται, να ατονούν, μέσα από μια έμφρονη διαδικασία πολιτισμικής οικειοποίησης, από την οποία πάντοτε υπέφερα λιγότερο ή περισσότερο συνειδητά, ανομολόγητα συμβάντα, που τα αισθάνεται κανείς σαν τέτοια όχι “καθολικά”, βίαια, βάρβαρα, σκληρά, “αραβικά”, περιτμημένη περιτομή, εσωτερικευμένη ενοχή και σιωπηρά αποδεκτή κατηγορία για τελετουργικό φόνο» (§14, σ. 115).

Στην *Περιομολόγηση* ξεδιπλώνεται σιγά-σιγά, όμως όχι εξ ολοκλήρου (κάτι τέτοιο είναι αδύνατο) ούτε, βεβαίως, απρόσκοπτα ή χωρίς πιασγυρίσματα, το νήμα μιας ιστορίας ονομάτων και μυστικών, μυστικών ονομάτων και μυστικών των ονομάτων. Το κυριότερο μεταξύ αυτών είναι το εβραϊκό όνομα του Ντερριντά, που του δόθηκε στην τελετή της περιτομής, το Ηλίας. Πρόκειται για το όνομα του εκ του πατρός θείου, μιας μορφής που, σε αντίθεση με τη μορφή του πατέρα, επανέρχεται πολύ συχνά στο κείμενο, και μάλιστα ως μορφή προστατευτική αφού σχεδόν πάντα επισημαίνεται ότι ο θείος ήταν εκείνος που, ως ανάδοχος, τον κρατούσε στα χέρια του κατά την τελετή. Πρόκειται για όνομα το οποίο η μητέρα «μόλις και μετά βίας γνώριζε, κατά τη διάρκεια της ζωής της» (§16, σ. 124), «δεν είχε καταγραφεί [στο ληξιαρχείο όπως είχε συμβεί με τα εβραϊκά ονόματα της οικογένειας]» (§17, σ. 130), κι έτσι παρέμεινε το «κρυμμένο» όνομά του (§35, σ. 222). Αυτή η μη καταγραφή ήταν μια «απόφαση» των γονιών «για την οποία δεν μου μίλησαν ποτέ οι γονείς μου,

σχετικά με την οποία δεν τους ρώτησα ποτέ» (§17, σ. 131). Κι αυτό το κρυμμένο όνομα αποδεικνύεται πως έχει επίσης μια μυστική προέλευση, ότι παραπέμπει στον θείο του θείου «για τον οποίο δεν μιλούσε κανένας πια στην οικογένεια από την ημέρα που εγκατέλειψε γυναίκα και παιδιά για να ξαναφτιάξει τη ζωή του στη μητροπολιτική Γαλλία» (§35, σ. 224-225). Αυτή η ιστορία, που ως προς τη δομή της πιστεύω ότι αποτελεί μια σε πολλούς οικεία ιστορία οικογενειακού μυστικού –«το μυστικό από το οποίο παραμένω αποκλεισμένος, όταν το μυστικό συνίσταται στο ότι σας το κρατάνε μυστικό αυτοί που γνωρίζουν το μυστικό σας, πόσοι είναι αυτοί, και δεν τολμούν να σας ομολογήσουν πως δεν είναι πλέον μυστικό γι' αυτούς, και μοιράζονται μαζί σας το κοινό μυστικό, αφήνοντάς σας να υποθέσετε πως το ξέρουν χωρίς να το λένε» (§30, σ. 198)–, διακλαδίζεται προς πολλές κατευθύνσεις. Μεταξύ αυτών είναι, νομίζω, και η επιλογή του Ντερριντά, στην οποία αναφέρεται συχνά, να αφήσει τους γιους του απερίτμητους, επιλογή που μπορεί να διαβαστεί ως προδοσία του κρυφού του ονόματος, αφού «ο προφήτης Ηλίας είναι ο φύλακας της περιτομής» (§18, σ. 137), και συνάμα ως αποδοχή της –ή μιας κάποιας– οικογενειακής κληρονομιάς και ως πιστότητα απέναντί της, αφού η μη περιτομή των γιων επαναλαμβάνει παραλλαγμένο ένα από τα νοήματα που αποδίδει ο Ντερριντά στη μη καταγραφή του εβραϊκού του ονόματος: «σήμαινε ότι δεν μπορούσα να φέρω πάνω μου εβραϊκά διακριτικά» (§17, σ. 131).

Εκτός από αυτό το θέμα του οικογενειακού μυστικού υπάρχουν και άλλα που μου φαίνεται ότι θα μπορούσαν να τα προσυπογράψουν πολλοί αναγνώστες και πολλές αναγνώστριες –«η υπογραφή του κειμένου προσκαλεί την προσυπογραφή του αναγνώστη», διαβάζουμε στο κεφάλαιο της *Ντερρινταβάσης* για την «Υπογραφή» (σ. 201). Επιλέγω αυτό που ο Απόστολος Λαμπρόπουλος αποκαλεί «παρτεταμένο και προκαταβολικό πένθος» για τη μητέρα (σ. 29). Μια μητέρα η οποία «δεν με αναγνωρίζει πια ούτε θυμάται το όνομά μου» (§8, σ. 82-83), «δεν βλέπει πια, [...] δεν βλέπει σχεδόν τίποτα πια, [...], το βλέμμα της δεν εστιάζει πια, ακολουθεί οριακά την κατεύθυνση των φωνών» (§12, σ. 102) και, παρ' όλα αυτά, έχει στιγμές διαύγειας, πιστεύω ότι μόνο εκφραστικής, όπως τότε που «πρόφερε καθαρά ανάμεσα σε συγκεχυμένα βογγητά, "θέλω να σκοτωθώ"» (§7, σ. 76-77) ή όταν είπε «πονάω στη μητέρα μου» (§4, σ. 61), στιγμές, το πότε των οποίων ο γιος θυμάται σχεδόν πάντα με ακρίβεια, φροντίζοντας να σημειώσει μια έστω κατά προσέγγιση ημερομηνία: «αν θυμάμαι καλά στις 24 Δεκεμβρίου 1988» (§7, σ. 76), «5 Φεβρουαρίου 1989» (§4, σ. 61) – παρεμπιπτόντως, το κείμενο είναι διάστικτο από ημερομηνίες, αφού «μια ημερομηνία αρκεί για να αφήσει το γεωλογισμικό στον τόπο» (§47, σ. 286). Ο Ντερριντά καταγράφει και προσυπογράφει αυτές τις μητρικές φράσεις που ανακινούν αναμνήσεις και πυροδοτούν συνειρμούς μέσα από τους οποίους αναδύεται μέρος της ιστορίας του, και παράλληλα ομολογεί τον ναρκισσισμό εκείνου που πονά για τον πόνο της μητέρας και συνάμα πονά που αυτή δεν τον θυμάται, που αδυνατεί να του απαντήσει στο ερώτημα «Ποιος είμαι, εγώ;» (§27, σ. 181): κοντολογίς, ομολογεί τον «αδιόρθωτο ναρκισσισμό ενός γιου που φαίνεται να ενδιαφέρεται μόνο για τη δική του ταυτότητα» (§27, σ. 181). Εστιάζει πολλές φορές στο πάσχον, φθαρμένο και φθαρτό σώμα της Ζωρζέτ Σουλτάνας Εσθήρ, ακινητοποιημένο έπειτα από πολλαπλές πτώσεις και γεμάτο πηλγές λόγω της κατάκλισης –πληγές που ανακαλούν, μεταξύ άλλων, κι εκείνη της περιτομής, την οποία ωστόσο ο Ντερριντά ουδέποτε είδε– και εκθέτει την αμφισβήτηση του προσεκτικού, σχεδόν κλινικού βλέμματος των κοντινών, που έλκεται από τα έλκη της μητέρας ως «σημάδι ζωής όπου το μέσα ακόμη φαίνεται και το αίμα

διαμαρτύρεται και το δέρμα δεν θέλει να κλειστεί επιτέλους στη σιωπή του, σαν καθαρό σάβανο, σαν το βλέφαρο του ύπνου» (§56, σ.331). Με λίγα λόγια, εκθέτει εκείνη την ανυπόφορη αμφιθυμία του «δεν αντέχω που υποφέρεις, δεν σε αντέχω που υποφέρεις» με την οποία καλούνται να αναμετρηθούν όσοι και όσες τυχαίνει να ζήσουν ένα τέτοιο παρτεταμένο και προκαταβολικό πένθος: «τη βλέπω γυμνή συνέχεια από τότε, τα έλκη της ανοίγουν και πάλι, στα δυο ισχία, στο ιερό οστό, και η υπόκωφη, ένοχη, επιθετικότητα που ευθύνεται για το "για πόσο ακόμα;", "τί περιμένει;"; για τα οποία κατηγορούμε τους εαυτούς μας ενώ ταυτόχρονα ζητάμε συγγνώμη από εκείνη, από τον Θεό, και η επιθετικότητα μαζί με τη συγγνώμη έρχονται και εγγράφονται στο χέρι που απλώνεται για να την ταΐσει, για να της δώσει να πιει, για να γυρίσει το σώμα της στο άλλο πλευρό, ακόμη και για να τη χαϊδέψει, κι έπειτα για να γράψει» (§39, σ. 245).

Θα ήθελα να κλείσω διορθώνοντας κάποιες ανακρίβειες με τις οποίες ξεκίνησα, όταν είπα ότι το *Ντερριντά* είναι το προϊόν μιας συμφωνίας ανάμεσα στον Μπέννινγκτον και στον Ντερριντά, και ότι αποτελείται από δύο κείμενα. Η αλήθεια είναι ότι περιλαμβάνει και κάποια επιπλέον κείμενα (έναν από κοινού γραμμένο σύντομο πρόλογο, βιογραφικό σημείωμα και βιβλιογραφία του Ντερριντά και δύο ακόμη κείμενα του Μπέννινγκτον, το ένα εκ των οποίων είναι εν μέρει γραμμένο για την ελληνική έκδοση) όπως και πλούσιο φωτογραφικό υλικό. Όμως το *Ντερριντά* είναι επίσης, όπως διαβάζουμε στο γραμμένο σε τρίτο πρόσωπο «Σημείωμα των μεταφραστών», «προϊόν εξαντλητικών όσο και συναρπαστικών συζητήσεων μεταξύ τους» (σ. 9). Ο Ευτύχης Πυροβολάκης και ο Απόστολος Λαμπρόπουλος όχι μόνο μετέφρασαν με εξαιρετικό, αξιοθαύμαστο, σχεδόν αξιοζήλευτο τρόπο ο πρώτος τη *Ντερρινταβάση* και ο δεύτερος την *Περιομολόγηση*, αλλά επίσης προλόγισαν ο καθένας το κείμενο που μετέφρασε. Ο πρόλογος στη *Ντερρινταβάση* κάποια στιγμή, λίγο μετά τα μέσα του κειμένου, αλλάζει υφολογικά και θεματικά, περνά σε έναν «τόνο πιο προσωπικό», για να εστιάσει «σε σπαράγματα μνήμης που προκάλεσε η ανάγνωση» των δύο κειμένων (σ. 34). Ο πρόλογος στην *Περιομολόγηση* παραμένει από την αρχή μέχρι το τέλος μέσα στα όρια του αυστηρού θεωρητικού λόγου, προκειμένου να μας δώσει κάποια νήματα για να τη διαβάσουμε, με κυριότερο αυτό που ο Απόστολος Λαμπρόπουλος αποκαλεί «κριτική οικειότητα» (σ. 34). Καθώς γνωρίζω και προσωπικά και συγγραφικά τόσο τον Απόστολο Λαμπρόπουλο όσο και τον Ευτύχη Πυροβολάκη (τον πρώτο περισσότερο προσωπικά και λιγότερο συγγραφικά, τον δεύτερο περισσότερο συγγραφικά και λιγότερο προσωπικά), αλλά και έχοντας κατά νου το τι μετέφρασε και τι προλογίζει ο καθένας, ομολογώ ότι οι δύο πρόλογοι με εξέπληξαν. Δεν ξέρω αν ήταν στις προθέσεις τους η πρόκληση μιας τέτοιας έκπληξης σε κάποιους τουλάχιστον αναγνώστες και αναγνώστριες, όμως την ένιωσα σαν μία ακόμη όψη αυτού του στατικού στοιχείου του βιβλίου, του στοιχείου της έκπληξης. Και σκέφτηκα ότι είναι σαν οι δύο μεταφραστές να θέλησαν να αποστασιοποιηθούν ο καθένας από το μετάφρασμά του (αποστασιοποίηση αναγκαία, νομίζω, για όποιον και όποια θέλει να συνεχίσει να μεταφράζει), να αλλάξουν θέσεις, όπως υποθέτω ότι έκαναν καθ' όλη τη διάρκεια εκείνων των συζητήσεων, χάρη στις οποίες μας δώρισαν αυτό το ανεξάντλητο και συναρπαστικό βιβλίο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το κείμενο αυτό αποτελεί ελαφρώς τροποποιημένη έκδοχή της ομιλίας που εκφωνήθηκε στην εκδήλωση παρουσίασης του βιβλίου, που οργάνωσαν οι εκδόσεις Νήσος τον Οκτώβριο του 2019, με συνομιλητές τη Μίνα Καραβαντά, τον Γιώργο Ξηροπαϊ-

δη και τον Γεράσιμο Κουζέλη. Ευχαριστώ την Πόλα Καπόλα και τους μεταφραστές του βιβλίου για την πρόσκληση. Στη συνέχεια, οι παραπομπές θα δίνονται εντός παρενθέσεων στο κυρίως κείμενο.

2. Όπως με ενημέρωσε ο Απόστολος Λαμπρόπουλος μετά την ολοκλήρωση του παρόντος κειμένου, η εικόνα αυτή επαναλαμβάνει ένα μεσαιωνικό σχέδιο που απεικονίζει τον Σωκράτη καθιστό να γράφει και τον Πλάτωνα όρθιο πίσω του σαν να του υπαγορεύει. Το σχέδιο αυτό, που ο Ντερριντά το βρήκε σε μια καρτ ποστάλ, βρίσκεται στο εξώφυλλο της πρώτης έκδοσης του J. Derrida, *La carte postale. De Socrate à Freud et au delà*, Flammarion, Παρίσι 1980, όπου και σχολιάζεται εκτενώς.
3. Στην ίδια παράγραφο, διαβάζουμε: «αυτή ήταν η επιλογή του, την εξηγεί, μια επιλογή περίεργη όταν γράφουμε για κάποιον που γράφει βιβλία, κι όμως δεν κράτησε κανένα ακέραιο σπάραγμα από το corpus μου [...] αποφάσισε, με αυτή την αυστηρή περιτομή, να παρακάμψει το σώμα μου, το σώμα των γραπτών μου» (σ. 66-67 – εκτός από το «για», οι υπόλοιπες υπογραμμίσεις είναι δικές μου).
4. Τα προερχόμενα από αυτές τις σημειώσεις χωρία γράφονται με πλάγια στο κείμενο και ακολουθούνται από την ημερομηνία της πρώτης συγγραφής. Στη συνέχεια, διατηρώ την πλάγια γραφή όταν τα παραθέτω.
5. Η γραφή αυτή μπορεί να προκαλέσει τον συνειρμό ότι έχουμε εδώ, στην ελληνική μετάφραση του ντερριντιανού κειμένου, ένα αναπάντεχο ίχνος του λακανικού αντικειμένου μικρό α και του μεγάλου Άλλου.
6. J. Derrida, «Circonfession est une autobiographie d'un genre nouveau, écrite dans les marges», *France Culture*, Ιούνιος 1991, <https://www.franceculture.fr/emissions/les-nuits-de-france-culture/du-jour-au-lendemain-jacques-derrida>.
7. Y. Yovel, *Spinoza et autres hérétiques*, μτφρ. E. Beaumatin, J. Lagrée, Seuil, Παρίσι 1991, σ. 75· παρατίθεται στο M. Leibovici, «Jacques Derrida au site de "l'entre"». Identification marrane et amnèse autobiographique», *Rue Descartes*, αρ. 81, 2014/2, σ. 109.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΣΥΡΙΖΑ

Για το βιβλίο: Γιάννης Μπαλαμπανίδης (επιμ.), *ΣΥΡΙΖΑ, ένα κόμμα εν κινήσει. Από τη διαμαρτυρία στη διακυβέρνηση*, Θεμέλιο, Αθήνα 2019, 447 σ.

Η περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ αποτελεί μία από τις πιο ενδιαφέρουσες και ίσως την πιο σημαντική πτυχή ανάλυσης της ελληνικής κρίσης τα τελευταία δέκα χρόνια. Η δημοσιονομική κρίση, η προσφυγή της χώρας στη ΔΝΤ, καθώς και η αναδιάρθρωση του κοινωνικού σχηματισμού οδήγησαν στην ανακατάταξη των πολιτικών δυνάμεων με αποκορύφωμα τις σημαδιακές διπλές εκλογές του 2012,¹ όπου και αποτυπώνεται η δυσάρεσκη των πολιτών απέναντι στο πολιτικό σύστημα. Ταυτόχρονα, οι παραπάνω συνθήκες δημιούργησαν το κατάλληλο πλαίσιο για την ανάδυση ενός μέχρι τότε περιφερειακού πολιτικού παίκτη, όπως ο ΣΥΡΙΖΑ, και τον μετέτρεψαν σε μείζονα πολιτική δύναμη. Η ανάληψη της κυβερνητικής εξουσίας, το δημοψήφισμα του 2015 και η κυβερνητική παρουσία του κόμματος δείχνουν με τον πλέον emphaticό τρόπο πως ο ΣΥΡΙΖΑ αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα εξέτασης της ελληνικής κρίσης, ή, όπως είπε και ο μαρξιστής θεωρητικός Αντόνιο Γκράμσι, αποτελεί την ιστορία μιας χώρας από συγκεκριμένη οπτική γωνία.

Τα ερωτήματα που έχουν δημιουργηθεί κατά καιρούς με βάση την ιλιγγιώδη (και για κάποιους απότομη) άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ μπορεί να είναι διαφορετικής φύσεως, ωστόσο συνοψίζονται σε ένα ευρύτερο ερώτημα: τι είναι και τι θέλει ο ΣΥΡΙΖΑ; Εδώ έρχεται ο συλλογικός τόμος που επιμελήθηκε ο Γιάννης Μπαλαμπανίδης, για να προσφέρει πολλαπλές απαντήσεις και να διευρύνει τους ορίζοντες έρευνας αυτού του φαινομένου. Η συμβολή των 19 ακαδημαϊκών που συμμετέχουν στον τόμο καταφέρνει να παρουσιάσει όλες τις πιθανές πτυχές του κόμματος από την προ-κρίσης περίοδο έως και το 2019,² προσφέροντας για πρώτη φορά μια συνολική και επίκαιρη αποτίμηση του ΣΥΡΙΖΑ. Η εισαγωγή του τόμου αποπειράται να οριοθετήσει τόσο το πλαίσιο του τόμου, όσο και να θέσει κάποια βασικά ερωτήματα με αφορμή την εξέταση του φαινομένου, συσχετίζοντάς το τόσο με την ελληνική κρίση όσο και με την κατάσταση της Ευρώπης. Ο ΣΥΡΙΖΑ αποτέλεσε πεδίο αμφισβήτησης τόσο για τον χώρο της ελληνικής Αριστεράς όσο και για την ίδια την ελληνική κοινωνία, ειδικά μετά το δημοψήφισμα του Ιουλίου του 2015. Η εισαγωγή του τόμου καταφέρνει να θέσει τα καίρια ερωτήματα που θα συζητηθούν στον τόμο, που ταυτόχρονα αποτελούν και ένα μεγάλο μέρος της ευρύτερης συζήτησης που έχει αναπτυχθεί για τον ΣΥΡΙΖΑ, ειδικά μετά τις πρόσφατες εθνικές εκλογές.

Ο Λάζαρος Καραβασίλης είναι υποψήφιος διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο του Loughborough.